

НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ В КОРПУСІ ОДНОСКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано семантико-граматичні параметри неозначено-особових речень та визначено їхній лінгвальний статус у системі реченневих конструкцій української мови.

Ключові слова: речення, двоскладне речення, односкладне речення, неозначено-особове речення, особа, суб'єкт, головний компонент неозначено-особового речення.

В статье охарактеризованы семантико-грамматические параметры неопределённо-личных предложений, а также установлен их лингвистический статус в системе предложных конструкций украинского языка.

Ключевые слова: предложение, двусоставное предложение, односоставное предложение, неопределённо-личное предложение, лицо, субъект, главный компонент неопределённо-личного предложения.

The article deals with the semantic and grammatical parameters of indefinite-personal sentence and definition of their lingual status in the system sentence structures of the Ukrainian language.

Key words: sentence, two-member sentence, one-member sentence, indefinite-personal sentence, person, subject, the main component of the sentence.

Щоб маркувати дію, суб'єкт якої неозначений, в українській мові вживають особливий структурний тип речення – односкладне речення (ОР), головний компонент (ГК) якого експлікований формою 3-ї особи множини теперішнього та майбутнього часу, а також множини минулого часу та

умовного способу. За такими структурами, завдяки академікові О. Шахматову, закріпився термін «неозначено-особові речення» [30], хоча, зауважимо, що послуговувався ним уже О. Потебня [22].

Етимологічно неозначено-особові конструкції (НОР) є давніми. Дослідники фіксували їх ще в текстах давньоруської мови [14]. На думку О. С. Мельничука, вже тоді «неповні двоскладні речення з відсутнім підметом при формі 3-ої особи множини дієслова, яке означало дію певної, іноді точно не визначеної групи осіб у якійсь постійній чи звичайній ситуації, почали вживати і в таких спеціальних випадках, коли суб'єкт не може бути названий, тобто стали перетворюватись у відповідних випадках в односкладні речення з неозначено-особовим значенням» [14, с. 29]. Структури зі схожою синтаксичною семантикою дослідники виокремлюють і в інших слов'янських мовах (С. Сятковський [27]) та в мовах неіндоевропейського походження (М. Муллонен [17]).

НОР як окремий структурно-семантичний тип ОР були ґрунтовно схарактеризовані О. Пешковським [21] та О. Шахматовим [30]. О. Пешковський, зіставляючи NOR та двоскладні неповні речення з нереалізованою суб'єктною позицією, наголошував, що підмет у NOR «намірено видалений із мовлення, намірено представлений як неозначене, невідоме, а іноді це значення прямо протидіє типовому виявленню підмета із суміжних речень» [21, с. 330]. О. Шахматов указував на переносне значення форми 3-ої особи множини, коли вона є субституттом форми 1-ої особи множини та реалізує неозначено-особову семантику [30].

Як специфічний тип ОР дієслівні NOR представлені у всіх шкільних та вишівських підручниках і навчальних посібниках. Вони неодноразово були предметом спеціальних досліджень Г. Нізяєвої [18], С. Сятковського [27], О. Хазової [29], О. Юдіна [33] тощо. Проте не всі лінгвісти погоджуються із кваліфікацією описуваних речень як односкладних. Виникнення вчення про синтаксичний нуль спричинило перегляд традиційного підходу до односкладних речень загалом і до неозначених зокрема. Так, І. Мельчук

інтерпретує НОР як «типові активні конструкції з нульовим підметом, які синтаксично жодною мірою не відрізняються від конструкцій з ненульовим підметом» [15, с. 358].

Н. Арутюнова вважає, що ліквідація підмета, незайнятість його місця лексичними наповнювачами не зумовлює ліквідації позиції підмета, оскільки сама форма та функційний зміст синтагматично підпорядкованого елемента – присудка – сигналізує про наявність скоординованої з ним синтаксичної позиції. А це, на її думку, засвідчує двочленність структури речення [1, с. 46].

Такий самий підхід до формальної організації має й Г. Золотова, яка вважає, що невираженість суб'єкта в особових реченнях не дає підстав відносити їх до односкладних, оскільки ця невираженість маніфестує або один зі способів репрезентації мовцем суб'єкта, або контекстуальну неповноту [10, с. 156]. Що ж до НОР, то, на думку дослідниці, «вони не становлять структурного різновиду ОР, а є комунікативно-стилістичним варіантом ДР, що повідомляють про дію особового суб'єкта III особи» [10, с. 19].

В українському мовознавстві таку саму думку обґрунтовує І. Вихованець [4, с. 95]. Дослідник кваліфікує аналізовані конструкції як «двоскладні речення з лексично вираженим дієслівним простим присудком у формі третьої особи множини теперішнього й майбутнього часу та у формі минулого часу множини і лексично не вираженим (нульовим) підметом» [4, с. 95]. Близькою є й позиція М. Мірченка, який інтерпретує НОР як «модифікацію двоскладного речення з лексично не вираженим займенниково-іменниковим простим підметом і лексично вираженим присудком» [13, с. 275].

Спорадично корпус НОР розширюють, зараховуючи до них НОР іменного типу, які маркують стан неозначеної особи, (П. Лекант [11, с. 24], І. Пудовченко [24, с. 68-70]). ГК цих НОР репрезентують короткі форми прикметників або пасивні дієприкметники у множині, що позначають

почуття (*раді, байдужі*), якості (*добрі, ласкаві, спокійні*), ставлення (*привітні, дружні, грубі*) людини.

Плюралізм і невизначеність інтерпретацій лінгвального статусу та місця неозначено-особових конструкцій серед синтаксичних одиниць української мови увиразнює **актуальність** та зумовлює **мету** нашої статті: зреферувати погляди дослідників на мовну природу неозначено-особових конструкцій української мови, конкретизувати їхній синтаксичний статус та обсяг.

Семантико-функційною домінантою НОР є позначення факту дії без конкретної номінації її суб'єкта. Проте у традиційній граматиці нерідко спостерігаємо спроби завуалювати значеннєву сутність НОР: Д. Овсяннико-Куликовський вважав, що в цих конструкціях підмет не зайвий, а відсутній [19, с. 146-186]. Таку саму думку висловлювали В. Бабайцева [2, с. 35-36], О. Руднев [25, с. 61-62], які аргументували підметову лакуну низкою чинників: відсутністю конкретного позначення діячів, їх невідомістю, або навпаки, відомістю, але небажанням бути названими.

Як бачимо, ототожнюється непотрібність конкретного позначення особи-діяча з неможливістю, небажанням його назвати, й у такий спосіб нівелюється розмежування семантико-граматичної сутності конструкції та необхідність її використання в мовній діяльності.

Непотрібність означення особи – це загальне значення, що охоплює всі інші часткові семантичні варіанти, а для експлікації неможливості чи небажання називати конкретну особу застосовують здебільшого лексичні засоби мови. Порівняймо конструкції: *До тебе хтось телефонував; До тебе дехто телефонував; До тебе телефонували.* У першому випадку мовцеві суб'єкт дії невідомий, у другому – він його свідомо не називає, а в третьому діяча просто не потрібно позначати, оскільки комунікативна настанова речення полягає саме в повідомленні про дію, а не про її суб'єкт.

Загальна семантика непотрібності може координувати цілу низку часткових значень: неможливості, небажання або інших причин. Проте

непотрібність означення особи не є адекватною неможливості чи небажанню її називати (мовцеві діяч може бути відомим, проте він не ставить за мету його означати або ж бажає приховати, заінтригувати співбесідника тощо).

Саме в таких випадках, коли конкретизація особи-діяча неважлива та не потрібна, вона і є неозначеною. Синтаксичним експлікатором такої неозначеності суб'єкта є НОР, особливість якого – наявність єдиного головного компонента, здебільшого дієслівної природи, морфологічно маркованого 3-ою особою множини теперішнього, майбутнього часу, а також множиною минулого часу та умовного способу.

Як зауважує Є. Осипова, такий вибір граматичних засобів не випадковий: 3-тя особа протиставляється 1-ій та 2-ій особі [20, с. 30]. І. Мещанінов зазначав, що «в перших двох особах суб'єкт, за морфологічного оформлення, конкретизується особою займенника та особовою флексією дієслова. У 3-ій особі суб'єкт конкретизується не вербальним присудком, а предметним значенням сполучуваного з ним іменного члена. Дієслово у 3-ій особі, так само як і займенник у 3-ій особі, лише вказує на суб'єкт, що уточнюється контекстом речення» [20, с. 5]. А отже, якщо речення з присудком у формі 3-ої особи множини однокладні, тобто підмет відсутній, то дієслівна форма абсолютно не конкретизує суб'єкт: її особова флексія не містить вказівки на семантично означеного діяча – мовця або слухача. Саме тому форму 3-ої особи називають «неособовою», на відміну від форм перших двох осіб – означених осіб мовлення (В. Виноградов, [3, с. 455-456], Д. Шмельов, [31, с. 38]).

У такому ракурсі форма 3-ої особи множини становить опозицію до форм перших двох осіб як відчужено-особова форма. Семантичну специфіку цієї форми можна зіставити зі значенням форми 3-ої особи однини в безособових реченнях. Проте якщо в безособових конструкціях зазначена морфологічна форма позначає нейтралізацію діяча, уявлення суб'єкта недіячем (деагенсивним), то в НОР 3-тя особа множини вказує на неозначеність діяча, тобто втрату його семантичної означеності. Істотно, що

непотрібність конкретизації суб'єкта-діяча створює підґрунтя для того, щоб як пасивний суб'єкт кваліфікувати об'єкт, на який спрямована дія.

Семантична сутність неозначено-особових речень (НОР) полягає в домінуванні самого факту дії, у відсутності потреби конкретно позначати суб'єкт, а отже, як семантично неозначений суб'єкт може бути репрезентований і один суб'єкт, і група осіб, і, зрештою, всі діячі, яким потенційно властива відповідна дія. Саме таке, неоднорідне, «наповнення» неозначеної особовості засвідчує аналіз конкретних контекстів за умови врахування різних лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Простежимо їх.

У тих НОР, де дія може бути корельованою із групою неозначених осіб, форма 3-ої особи множини має найтиповіший вияв свого іманентного значення, оскільки її відчужено-особова семантика не суперечить значенню форми множини. Більш виразну семантичну самотність демонструють ті неозначено-особові конструкції, у яких дія може бути ізоморфною тільки з одним діячем. Форма третьої особи множини слугує для репрезентації суб'єкта неозначеним, і тоді, коли мовцеві заздалегідь відомо, що дія належить одній особі, навіть самому авторові мовної діяльності. Саме відсутність потреби конкретного означення суб'єкта й дає підстави вживати в таких контекстах форму 3-ої особи множини. Ці конструкції засвідчують своєрідне нівелювання, втрату реальної семантики множинності в НОР.

Прагнення наголосити на самій дії призводить до неможливості встановити точний характер співвіднесеності дії з діячем: такі конструкції містять прихований потенціал подвійної кореляції дії, як із групою осіб, так і з однією особою. Саме ці речення найбільш рельєфно засвідчують абсолютну зайвість конкретизації діяча в НОР. Є. Осипова резюмує, що «відчужено-особовість» форми 3-ої особи множини в таких конструкціях має найвищий рівень [20, с. 30].

Хоча й граматична специфіка НОР у тім, що в них відсутня потреба конкретизувати кореляцію дії з особою-діячем, але саме її встановлення

виразно виявляє втрату формою 3-ої особи множини її типового значення. «Відчужено-особовість» та «позачисельність» є складниками семантичної специфіки форми 3-ої особи множини в НОР, і саме відчужено особове значення форми 3-ої особи множини є основним дистинктивним параметром НОР від неповних речень, у яких «ситуативно-контекстуальний зв'язок завжди зберігає особове значення дієслова» [20, с. 30].

Особове значення дієслівної форми 3-ої особи множини залишається незмінним і за умови узагальнення семантики (узагальнення значення є додатковим і накладається на інваріантну семантику неозначеної особовості). У випадку узагальнення денотат ГК НОР охоплює всіх осіб без обмеження (або у визначених межах). Невипадково О. Шахматов розглядав узагальнено-особові конструкції серед НОР [30]. Саме форма 3-ої особи множини й може виражати узагальнення, що ґрунтується на реальних діях багатьох осіб і тому інтерпретоване як загальний стан, співвіднесений із людством загалом і з будь-якою неозначеною особою у відповідній ситуації.

Враховуючи вплив низки лінгвальних та позалінгвальних чинників (реальні значення сполучальних лексичних одиниць, морфологічні ознаки дієслова – вид, час, вплив контексту, умов мовної діяльності та типізацію вживання) в НОР установлюють характер співвіднесеності між дією та діячем (або рівень відчуженості форми 3-ої особи множини від морфологічно закріплених значень особи та числа). За цим критерієм А. Юдін [33], С. Сятковський [27] розмежовують 4 семантичних варіанти НОР:

– НОР, що виражає дію неозначено-особового суб'єкта, який співвідноситься із групою осіб, коло яких регулюється детермінантними компонентами (*Тут його поважають*);

– НОР, у якому йдеться про дію неозначено-особового суб'єкта, що корелює із однією неозначеною особою, яка може бути ідентифікована за контекстом або ситуацією (*Пропонували ж тобі на шахту піти*);

– НОР, що експлікує дію неозначеного суб'єкта, яким може бути як група діячів, так і одна особа (*Стукали у ворота*);

– НОР, що репрезентує дію неозначено-узагальненого суб'єкта, який співвідноситься із будь-яким діячем у типових умовах (*Вірять тільки в хорошу долю*).

Односкладність НОР, що виражають дію, суб'єкт якої співвідноситься з однією конкретною особою, є дискусійною, оскільки неозначеність у них винятково граматична: за нею прихована особа, вказана в контексті або відома з ситуації. Дослідники по-різному інтерпретують такі конструкції: дехто вважає їх двоскладними неповними (О. Юдін [33, с. 91-93]), дехто перехідними між дво- та односкладними (Т. Почтенная, [23, с. 8]), інші – односкладними, проте й серед останніх трапляються розбіжності (Є. Галкіна-Федорук кваліфікує як означено-особові [5, с. 28-35]; С. Сятковський [27], А. Федоров [28] зараховують до неозначено-особових). Семантико-функційна настанова таких конструкцій акцентувати на дії як факті реальної дійсності незалежно від її діяча, а також семантична самотність форми 3-ої особи множини (відчужено-особовість та співвіднесеність із одним діячем) у комплексі засвідчують їхню належність до НОР, а не двоскладних неповних речень.

Підсумуємо, що семантика НОР – це дія або стан неозначеного суб'єкта. Неозначеність суб'єкта передбачає, що суб'єкт насправді існує, проте мовець репрезентує дію, не співвідносячи її з суб'єктом, відбувається «відчуження» дії від суб'єкта, хоча в реальній дійсності суб'єкт може бути цілком означеним.

Неозначено-особова семантика створюється формою множини, що вживається «в особливому граматичному значенні: не в прямому (дія кількох суб'єктів), а в переносному (дія неозначеного суб'єкта)» [26, с. 73].

Як зауважує В. Горяний, неозначеність особи можна пояснити низкою ситуацій, а саме:

- суб'єкт невідомий ні мовцеві, ні суб'єктові;
- суб'єкт відомий мовцеві, але він вважає небажаним його називати;

– суб'єкт підказується певною ситуацією, оточенням, у якому перебувають комуніканти;

– суб'єктом дії є сам мовець, який не вважає за потрібне на цьому наголошувати [6, с. 24].

На формальному рівні семантику неозначеності суб'єкта конкретизують другорядні члени. На думку О. Стародумової, таку функцію виконують другорядні компоненти:

– компонент обставинної локальної семантики, що напряду маркує суб'єкт (*Із квартири не відповідають*);

– препозитивно локалізований компонент об'єктного значення: (*Ці гриби не їдять; Клуб відкрили ще минулого тижня*) [26, с. 73].

Самобутність граматичної семантики НОР полягає в тому, що вони експлікують лише вияви людської діяльності (за цією ознакою ці конструкції протиставляються безособовим реченням, що виражають дію стихійних сил). Саме тому, як зазначає П. Дудик, роль ГК у НОР можуть виконувати тільки персоніфіковані слова, що позначають дію особи чи осіб, а не тварини чи предмета; з дієсловами, що позначають дію не особового суб'єкта можливі тільки двоскладні конструкції [8, с. 100], а отже, суб'єкт у НОР особовий. За спостереженнями С. Юрченка, особовий суб'єкт може мати 3 різновиди реалізації:

– перший особовий суб'єкт, виражений займенниками *я, ми*;

– другий особовий суб'єкт, виражений займенниками *ти, ви*;

– предметно-особовий суб'єкт, експлікований іменниками, що позначають особу, а також займенниками 3-ої особи, якщо вони субституують «особові» іменники» [34, с. 91].

На думку дослідника, специфікою НОР є латентний предметно-особовий суб'єкт: він утратив зв'язок із особовими суб'єктами, які маркують мовця та слухача, й саме тому став неозначеним. Так, речення *Стукає у вікно* можна співвідноситися як із 1-им особовим суб'єктом, 2-им особовим суб'єктом (*Я стукаю у вікно, Ти стукаєш у вікно тощо*), так і з предметним

суб'єктом (*Віття стукає у вікно*). Отож, неозначеність суб'єкта в НОР та можливість його кореляції і з особовим, і з предметним суб'єктом, дає підстави його кваліфікувати як предметно-особовий [34, с. 92]. Предметно-особовий суб'єкт дії властивий НОР дієслівного типу, а от іменним неозначено-особовим конструкціям притаманний предметно-особовий суб'єкт стану.

Диференціація НОР на іменні та дієслівні здійснюється за морфологічною природою головного компонента. У шкільних та вишівських посібниках і підручниках традиційно аналізують саме дієслівні неозначено-особові конструкції, проте іменні НОР також широко репрезентовані в мовній діяльності комунікантів. Функцію ГК таких конструкцій виконують прикметники або дієприкметники, що маркують почуття, відчуття, якості, емоції людей, як-от: *раді, привітні, уважні, байдужі, прихильні, доброзичливі, спокійні, задоволені, великодушні, милосердні, об'єктивні, уважні, справедливі, довірливі, коректні, вимогливі, зацікавлені, стурбовані, схвильовані, розчаровані, стурбовані, закохані* тощо.

В українській мові НОР можуть мати як непоширену, так і поширену структуру. Непоширені неозначено-особові конструкції, на думку О. Стародумової, функціонують як «готові лексикалізовані формули» [26, с. 73]. Автори «Русской грамматики» стверджують, що «у відносно незалежній позиції, без поширювачів із зазначенням суб'єкта чи об'єкта дії, це частіше всього дієслова із значенням дії, яка сприймається слухом: *стукають, співають, шумлять, кричать, стріляють, бомблять*». В. Горяний заперечує таку тезу, вважаючи, що йдеться тут про дієслова, які називають дію чи стан, виконувані тільки людиною. Тому ця особливість не є якоюсь дуже суттєвою: усі дієслова (а їх близько 14 тисяч) називають різні дії і стани, створювані людиною. Це ті ж дієслова, що і в реченнях означено-особових. Вони називають дії, які сприймаються не тільки слухом (*працюють, сплять, сидять, курять, їдуть, вирішують і багато інших*)» [6, с. 25].

Структурну схему поширеного НОР, як і інших структурно-семантичних типів ОР, прогнозує пропозиція, репрезентована сукупністю трьох смислів – неозначеного агенса, предиката, об'єкта, – що утворюють трикомпонентну структурну схему, яка спорадично може розширюватися й дативною словоформою із семантикою адресата («Хто зробив що кому») [12, с. 148].

Отже, неозначено-особове речення являє собою автономний структурно-семантичний тип у корпусі формально односкладних конструкцій української мови. Самобутність таких речень полягає в неозначеності діяча та інваріантності дії чи стану, маркованих відповідною синтаксичною одиницею. Граматичним експлікатором семантики неозначеності є відчужено-особова форма 3-ої особи множини теперішнього та майбутнього часу, а також форма множини минулого часу й умовного способу. У логіко-семантичному вимірі НОР є двокомпонентним із вербалізованим предикатом та латентним предметно-особовим суб'єктом. За морфологічною природою серед НОР розмежовують конструкції дієслівного та іменного типу.

Обґрунтування НОР як самостійного структурно-семантичного типу односкладної конструкції відкриває перспективу поглибленого студіювання його ГК як основного дистинктивного параметра формально-граматичного ярусу речення.

1. Арутюнова Н.Д. Вариации на тему предложения [Текст] / Н.Д. Арутюнова // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения. – М., 1969. – С. 46 – 59.
2. Бабайцева В. В. Система односоставных предложений в современном русском языке [Текст] / В. В. Бабайцева. – М. : Наука, 2004. – 290 с.
3. Виноградов В.В. «Синтаксис русского языка» акад. А.А. Шахматова [Текст] / В.В. Виноградов // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950.

4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис [Текст] : підручник / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Галкина-Федорук Е. М. О двусоставных и односоставных предложениях в современном русском языке [Текст] / Е. М. Галкина-Федорук // Филологические науки. – 1959. – №2. – С. 28-35.
6. Горяний В. Д. Синтаксис односкладних речень [Текст] / В. Д. Горяний. – К. : Рад. шк., 1984. – 128 с.
7. Долин Ю. Т. Вопросы теории односоставного предложения (на материале русского языка) [Текст] / Ю. Т. Долин. – Изд. 2. – Оренбург : ИПК ГОУ ОГУ, 2008. – 129 с.
8. Дудик П. С. Из синтаксису простого речення [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 1999. – 298 с.
9. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] : наук. видання / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
10. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка [Текст] / Г.А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
11. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке [Текст] : учеб. пособие / П. А. Лекант. – М. : Высшая шк., 1986. – 173 с.
12. Казарина В.И. Современный русский синтаксис. Структурная организация простого предложения [Текст] : учеб. пособие / В.И. Казарина – Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2007. – 329 с.
13. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій [Текст] : монографія / М. В. Мірченко – Луцьк : Редакційно-видавничий відділ “Вежа” Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2001. – 340 с.
14. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення [Текст] / О. С. Мельничук – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.

15. Мельчук И.А. О синтаксическом нуле [Текст] / И.А. Мельчук // Типология пассивных конструкций : Диатезы и залогов. – Л., 1974. – с. 15 – 21.
16. Мещанинов И.И. Структура предложения [Текст] / И.И. Мещанинов. – Л. : Наука, 1963. – 190 с.
17. Муллонен М. Разграничение неопределённо-личных и обобщённо-личных предложений в финском языке [Текст] / М. Муллонен // Всесоюзное совещание по вопросам финно-угорской филологии. – Петрозаводск, 1961. – С. 19 – 25.
18. Низяева Г.Ф. О структуре предложения [Текст] (на материале неопределённо-личных предложений) / Г.Ф. Низяева // Русский язык в школе. – 1971. – № 2. – С. 80 – 83.
19. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Из синтаксических наблюдений : К вопросу о классификации бессубъектных предложений [Текст] / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – СПб. : Изд-во И. Л. Овсяннико-Куликовской, 1901. – 186 с.
20. Осипова Э. Н. Русский синтаксис: односоставность предложения [Текст] : монография / Э. Н. Осипова. – Архангельск: Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2009. – 150 с.
21. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении [Текст] : учеб. пособие / А. М. Пешковский – Изд. 6. – М. : Учпедгиз, 1957. – 511 с.
22. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике [Текст] : в 4 т. / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1977. – Т.4. – Вып. 2. – 406 с.
23. Почтенная Т. Г. Определённо-личные и неопределённо-личные предложения [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т. Г. Почтенная. – М., 1953.
24. Пудовченко И. Н. Неопределённо-личные предложения именного типа [Текст] / И. Н. Пудовченко // Русский язык в школе. – 1984. – № 1. – С. 68-70.

25. Руднев А. Г. Синтаксис современного русского языка [Текст] : учеб. пособие / А. Г. Руднев. – Изд. 2. – М : Высшая шк., 1963. – 364 с.
26. Стародумова О. А. Синтаксис современного русского языка [Текст] : учеб. пособие / О. А. Стародумова – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2005. – 142 с.
27. Сятковский С. И. Неопределённо-личные предложения в современных славянских языках [Текст] / С. И. Сятковский // Славянская филология. – Вып. 5. – М., 1963.
28. Федоров А. К. Беседы по синтаксису русского языка. Простое предложение [Текст] : учеб. пособие / А. К. Федоров – М : Наука, 1965. – 185 с.
29. Хазова О. Н. Русские неопределённо-личные предложения и их место в синтаксической системе современного русского языка [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О. Н. Хазова. – М : Наука, 1984. – 20 с.
30. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка [Текст] : учеб. пособие / А. А. Шахматов. – 2-е изд. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
31. Шмелёв Д. Н. Стилистическое употребление форм лица в современном русском языке [Текст] / Д. Н. Шмелёв // Вопросы культуры речи. – Вып. 3 – М., 1961. – С. 15 –22.
32. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [Текст] : підручник / К. Ф. Шульжук – К: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 406 с.
33. Юдин А. А. Неопределённо-личные и обобщённо-личные предложения [Текст] / А. А. Юдин // Учёные записки МГПИ им. В.И. Ленина. – Т. 75. – Вып. 4. – М., 1954. – С. 8 – 23.
34. Юрченко В.С. О выражении субъекта в простом предложении [Текст] / В.С. Юрченко // Русский язык в школе. –1976. – № 1. – 90 – 94.